

STUDIA I ARTYKUŁY

Jacek Tebinka

<https://orcid.org/0000-0003-3000-2499>

Instytut Politologii Uniwersytetu Gdańskiego

Anna Zapalec

<https://orcid.org/0000-0002-4976-9537>

Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie

Początki współpracy brytyjskich instytucji zajmujących się operacjami specjalnymi z polskim wywiadem wojskowym w 1939 r.*

Abstrakt: Celem artykułu jest analiza początków współpracy brytyjskich instytucji zajmujących się operacjami specjalnymi: General Staff Research [GS(R)], a następnie Military Intelligence Research (MIR) ze stroną polską w 1939 r. w przededniu II wojny światowej i w trakcie kampanii polskiej.

Słowa kluczowe: operacje specjalne, General Staff Research [GS(R)], Military Intelligence Research (MIR), polski wywiad, Colin McVean Gubbins, wybuch II wojny światowej.

Abstract: The aim of the article is to analyse the origins of cooperation between British institutions responsible for special operations: the General Staff Research – GS(R), later renamed Military Intelligence Research (MIR) with the Polish side in 1939 on the eve of the war and during the Polish campaign. The basis of research are archival materials from Great Britain and Poland as well as memoirs and the scholarly literature on the subject.

Key words: special operation, General Staff Research [GS(R)], Military Intelligence Research (MIR), Polish intelligence, Colin McVean Gubbins, beginning of World War II.

* Tekst powstał w ramach projektu naukowego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki, zatytułowanego „Polska w brytyjskiej strategii wspierania ruchu oporu. Historia sekcji polskiej Kierownictwa Operacji Specjalnych (SOE)”, realizowanego pod kierownictwem Jacka Tebinki (grant nr 2015/19/B/HS3/01051).

Brytyjskie koncepcje prowadzenia i wsparcia działań nieregularnych na wypadek wybuchu wojny

Plany wspierania sabotażu i dywersji oraz ewentualna pomoc dla ruchu oporu w krajach stanowiących potencjalny cel podbojów III Rzeszy pojawiły się w kręgach brytyjskich władz wojskowych kilkanaście miesięcy przed wybuchem II wojny światowej, mimo prowadzenia przez rząd Neville'a Chamberlaina polityki ustępstw (*appeasement*) wobec państw osi. Przewidywano jednak, że Niemcy mogą zająć niektóre kraje w Europie Środkowej i byłoby pożądane powstanie na terenach okupowanych ruchu partyzanckiego, który stanowiłby wsparcie dla brytyjskiego wysiłku wojennego¹.

W pierwszych miesiącach 1938 r. zostały powołane w Wielkiej Brytanii trzy tajne instytucje do spraw dywersji i wojny nieregularnej. Jedną z nich był General Staff Research [Biuro Studiów Sztabu Generalnego; GS(R)] w Ministerstwie Wojny (War Office). Cele tego Biura stanowiły poznawanie i opracowywanie techniki wojny nieregularnej oraz studiowanie różnych operacji paramilitarnych. Pozostałe dwie komórki to sekcja D należąca do Secret Intelligence Service (SIS) na czele z płk. Lawrence'em Grandem oraz Departament Propagandy o kryptonimie „EH” (od swojej głównej kwatery w Electra House), którym kierował Campbell Stuart. Obie te organizacje miały cele bliskie z GS(R). Sekcja D badała wszelkie sposoby atakowania wroga metodami innymi niż konwencjonalne użycie wojska regularnego, a druga miała prowadzić wywrotową propagandę przeciwko wrogom².

GS(R) był komórką, która – jak ogólnikowo zapowiadał 10 III 1938 r. w Izbie Gmin minister wojny Leslie Hore-Belisha – miała zostać powołana „do studiowania praktyki i nauk wynikających z rzeczywistych działań wojennych”. Wbrew temu lakonicznemu zapisowi oraz niewielkiemu rozmiarowi, jaki zajmowała ona w strukturze Ministerstwa Wojny, sekcja ta otrzymała odpowiedzialne zadania i uprawnienia. Podlegała zastępcy szefa Imperialnego Sztabu Generalnego (Deputy Chief of the Imperial General Staff – DCIGS), gen. Ronaldowi Forbes Adamowi, który określił: „Ta sekcja musi być mała, prawie anonimowa, chodzić, gdzie ma ochotę, rozmawiać, z kim ma ochotę, ale musi trzymać się z dala od akt, korespondencji i rozmów telefonicznych”.

¹ E. Mawdsley, *Piąta kolumna, czwarty rodzaj sił zbrojnych, trzecie zadanie czy drugi konflikt? Stosunek mocarstw alianckich do ruchu oporu*, w: *Ruch oporu w Europie 1939–1945*, red. Ph. Cooke, B.H. Shepherd, tłum. T. Prochenka, M. Wasilewski, Warszawa 2015, s. 30.

² D. Stafford, *Wielka Brytania i ruch oporu w Europie (1940–1945). Zarys dziejów Kierownictwa Operacji Specjalnych (SOE) oraz wybór dokumentów*, tłum. Z. Sroczyńska, Warszawa 1984, s. 34–35 (wyd. ang.: D. Stafford, *Britain and European Resistance 1940–1945*, London 1980). Artykuł na temat MI(R) poświęcił S. Anglim, *MI(R), GS(R) and British Covert Operations, 1939–42*, „Intelligence and National Security” 2005, t. XX, nr 4. Sekcja D doczekała się ostatnio interesującej monografii pióra Malcolma Atkina: *Section D for Destruction. Forerunner of SOE*, Barnsley 2017.

Głównym jej celem stało się szukanie nowych pomysłów na prowadzenie działań wojennych oraz poszukiwanie i badanie nowych technik i sposobów walki, m.in. w oparciu o analizowanie doświadczeń wynikających z dotychczasowych wojen i konfliktów zbrojnych, np. w Hiszpanii i innych miejscach³. Takich doświadczeń związanych z konfliktami zbrojnymi mieli Brytyjczycy także sporo w swoich koloniach i na terenach mandatowych (np. powstanie arabskie w Palestynie). Przysparzały one Koronie stałych problemów. Proponowano, aby wykorzystać metody i sposoby walki stosowane przeciwko władzy Imperium do walki z wrogami Wielkiej Brytanii i opracować szersze i dokładniejsze plany działań dywersyjnych, które byłyby wsparciem dla brytyjskich operacji zbrojnych w przyszłości⁴.

Po zajęciu przez Niemców Czech i Moraw 15 III 1939 r. Sekcja D oraz GS(R) wspólnie opracowały i przedstawiły Szefowi Sztabu propozycję rozpoczęcia planowania działań w celu wywołania powstania w krajach zajętych przez III Rzeszę, a w państwach zagrożonych niemiecką agresją podjęcia przygotowań do wojny partyzanckiej. Zamierzano do tego wykorzystać dotychczasowe doświadczenia płynące z działań partyzanckich w różnych częściach Imperium Brytyjskiego oraz wynikające z metod walki Irlandzkiej Armii Republikańskiej (Irish Republican Army – IRA). Propozycja ta została przedstawiona szefowi Foreign Office lordowi Halifaxowi i uzyskała jego poparcie⁵. W następstwie tych planów Polska znalazła się w kręgu zainteresowań GS(R)⁶.

Narastające zagrożenie ze strony Niemiec spowodowało, że GS(R) formułowało oceny, iż w przyszłych zmaganiach wojennych obok głównych operacji sojuszników niebagatelne i uzupełniające znaczenie będzie miała właśnie wojna partyzancka. W kwietniu otrzymał następujące zadania do wykonania:

- (a) Zbadać metody działań partyzanckich i sporządzić partyzancki Regulamin służby polowej, zawierający szczegółowe instrukcje taktyczne i techniczne, mający zastosowanie do każdego z kilku krajów.
- (b) Wypracować urządzenia niszczące do opóźniania, nadające się do użycia przez partyzantów, możliwe do produkowania i dystrybucji na wystarczająco szeroką skalę, aby były skuteczne.

³ Hansard, HC Deb 10 March 1938 vol. 332 cc2133-255; <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1938/mar/10/army-estimates-1938> (dostęp: 27 I 2020); The National Archives, Kew (dalej: TNA), HS 8/263, Secret War Diary of M.I.R. from September 3rd, 1939, to October 2nd, 1940 [Tajny dziennik wojenny M.I.R. od 3 września 1939 r. do 2 października 1940 r.], 10.12.1939, k. 1; D. Stafford, *Wielka Brytania...*, s. 34; M. Seaman, "New Instrument of War". *The Origins of the Special Operations Executive*, w: *Special Operation Executive. A New Instrument of War*, red. M. Seaman, London 2006, s. 10.

⁴ TNA, HS 8/263, Secret War Diary of M.I.R..., k. 1. O przykładach studiowanych przez Gubbinsa zob. A.R.B. Linderman, *Rediscovering Irregular Warfare. Colin Gubbins and the Origins of Britain's Special Operations Executive*, Oklahoma 2015, s. 53–71.

⁵ S. Anglim, op. cit., s. 634; TNA, HS 8/256, Scheme D, 12.04.1939, k. nlb.; ibidem, Summary, 20.03.1930, k. nlb.; M. Seaman, op. cit., s. 11.

⁶ TNA, HS 8/263, Secret War Diary of M.I.R..., k. 1.

(c) Wypracowanie procedury i maszynierii do prowadzenia działań partyzanckich na wypadek późniejszej decyzji o ich podjęciu⁷.

Brytyjczycy skierowali wiosną 1939 r. swoją uwagę na kraje Europy Środkowej i Południowej, które zostały zajęte przez III Rzeszę (część Czechosłowacji) lub mogły być zagrożone w najbliższym czasie taką agresją (Polska i Rumunia)⁸. Gwarancje brytyjskie dla Polski 31 III 1939 r. otworzyły drogę do sojuszu politycznego, niepopartego jednak porozumieniem wojskowym. Paradoksalnie to początki polsko-brytyjskiej współpracy w dziedzinie dywersji i sabotażu były bardziej owocne niż próby uzgodnienia pomocy lotniczej⁹.

W Londynie uznano, że przygotowania do prowadzenia ewentualnych działań nieregularnych należy podjąć jak najszybciej, przede wszystkim szukając odpowiednich ludzi i metod. Odpowiedzialni za to mieli być: ppłk John C.F. Holland, ppłk Colin McVean Gubbins, mjr Millis R. Jefferis¹⁰. Jak ustalił Simon Anglim, ppłk Holland w latach 1919–1922 brał udział w walkach z IRA i od tamtego czasu był entuzjastycznie nastawiony do wykorzystania metod walk partyzanckich, a w czerwcu 1939 r. przedstawił swój pierwszy raport na ten temat. Uważał również, że wsparcie dla ruchu partyzanckiego w Europie Środkowej będzie jedynym możliwym sposobem pomocy dla sojuszników Wielkiej Brytanii¹¹. Stąd też Sekcja D oraz z GS(R) zachęcały i popierały rozwijanie polskiej dywersji (cyt. „Polish guerrilla forces”)¹². Budował ją mjr Edmund Charaszkiwicz, który kierował Ekspozyturą nr 2. Była ona częścią polskiego wywiadu wojskowego [należała do Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego (WP)], a zajmowała się planowaniem i organizowaniem dywersji. Ludzie Ekspozytury tworzyli ośrodki walki dywersyjnej na obszarze Polski, ale także poza jej granicami. Od początku 1939 r. jednym z najważniejszych zadań, które przed Ekspozyturą postawił mjr Charaszkiwicz, było tworzenie siatek tzw. dywersji pozafrontowej¹³. Strona

⁷ Ibidem, k. 1. Zob. też: ibidem, HS 8/256, Duties of the New Branch, 03.04.1939 [na dokumencie dopisano pismem ręcznym: Approved at a meeting between the CIGS, DCIGS and Colonel Holland on April 13th, 1939], k. nlb.

⁸ TNA, HS 8/263, Secret War Diary of M.I.R..., k. 1.

⁹ O negocjacjach w sprawie pomocy lotniczej ze strony Wielkiej Brytanii i Francji zob. W. Mazur, *Lot ku burzy. Polska w przygotowaniach mocarstw Zachodu do wojny powietrznej marzec–sierpień 1939 roku*, Kraków 2017. O wcześniejszych kontaktach wywiadowczych polsko-brytyjskich zob. P. Kołakowski, *Współpraca polskiego wywiadu wojskowego z Secret Intelligence Service w drugiej połowie lat trzydziestych XX w.*, „Dzieje Najnowsze” 2017, nr 2, s. 229–248.

¹⁰ TNA, HS 8/263, Secret War Diary of M.I.R..., k. 1.

¹¹ S. Anglim, op. cit., s. 634–635.

¹² M. Atkin, op. cit., s. 137.

¹³ A. Grzywacz, M. Kwiecień, G. Mazur, *Wstęp*, w: *Zbiór dokumentów ppłk. Edmunda Charaszkiwicza*, oprac. wstęp i przypisy A. Grzywacz, M. Kwiecień, G. Mazur, Kraków 2000, s. 14, 21; R. Czarnecka, *Organizacja Oddziału II Sztabu Generalnego WP (Sztabu Głównego) i jego ekspozytur terenowych w latach 1918–1939*, w: *Wywiad i kontrwywiad*

polska miała już w tym świeże doświadczenia, prowadząc po Monachium na terenie przygranicznym Czechosłowacji (Ruś Zakarpacka) operację dywersyjną „Łom” w celu wywołania tam chaosu i stworzenia pretekstu do zajęcia tego obszaru przez Węgry¹⁴.

W związku z planami wspierania działań nieregularnych ppłk Gubbins w drugiej połowie maja 1939 r. odbył podróż do Warszawy, Bukaresztu i Rygi w celu rozpoznania możliwości rozwoju działań partyzanckich w Polsce, Rumunii i krajach bałtyckich na wypadek wojny z Niemcami i uwzględnienia ich w planach brytyjskich. Po powrocie złożył sprawozdanie, które załączono do ogólnego raportu GS(R) dla zastępcy szefa DCIGS. Gubbins ocenił w nim, że istnieje kilka ważnych uwarunkowań dla rozwoju działań partyzanckich w Polsce, a za jedno z bardziej istotnych uznał tradycje oporu Polaków z okresu XIX w. i na początku XX w. Podkreślił, że Polacy podjęli już pewne kroki w kierunku przygotowania działań sabotażowych i dywersyjnych, więc zapewne zechcieliby przyjąć pomoc brytyjską¹⁵. Rozwój planów działań nieregularnych w tym czasie, zwłaszcza w Europie Środkowej, znalazł wyraz także w zmianach organizacyjnych dotychczasowego GS(R). Od 27 VI 1939 r. zostało ono przemianowane na Military Intelligence 1 (Research) [Biuro Studiów Wywiadu Wojskowego; MI1(R)], a organizację tę miał kontrolować zastępca Dyrektora Wywiadu Wojskowego (Deputy Director of Military Intelligence – DDMI)¹⁶.

Od czerwca 1939 r. w Londynie przebywała polska misja wojskowa pod dowództwem gen. bryg. pil. Ludomiła Rayskiego, która przedstawiła listę najpilniejszych zakupów dla polskiego wojska, a przy tej okazji Anglicy poruszyli sprawę przygotowań do działań dywersyjnych w Polsce. W następstwie tego w Londynie odbyły się dwa spotkania z polskimi oficerami wywiadu, którzy przybyli z Polski. Najpierw w dniach 11–14 lipca przebywał tam ppłk Stanisław Gano, który był kierownikiem Samodzielnego Referatu Technicznego Oddziału II Sztabu Głównego WP, wraz z inż. Mieczysławem Frankowskim z Ekspozytury nr 2 Oddziału II, jako specjalistą od technicznych koncepcji dywersyjnych, m.in. zajmującym się przyrządami, bronią, zaopatrzeniem i łącznością na potrzeby dywersji. Strona brytyjska zaprezentowała Polakom

wojskowy II RP. Studia i materiały z działalności Oddziału II SG WP, red. T. Dubicki, t. I, Łomianki 2010, s. 30–31, 34.

¹⁴ Szerzej o tym: J. Kupliński, *Polskie działania dywersyjne na Ukrainie Zakarpackiej w 1938 roku*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1996, nr 4, 63–96. Opublikowano również zbiór dokumentów wraz z komentarzem na temat akcji „Łom”: P. Samuś, K. Badziak, G. Matwiejew, *Akcja „Łom”. Polskie działania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP*, Warszawa 1998.

¹⁵ TNA, HS 8/260, GS (Research) – Report for DCIGS No 8: Investigation of the Possibilities of Guerilla Activities, 1.06.1939, Appendix I: Preliminary Report on a Tour to Poland, Baltic, and Roumania by Lieut. Colonel C.McV. Gubbins, s. 1–2.

¹⁶ M. Seaman, op. cit., s. 12–13; P. Kolakowski, op. cit., s. 243.

swoje najnowsze urządzenia przeznaczone do działań partyzanckich oraz dywersji. W zamian Polacy zobowiązali się również dostarczyć egzemplarze polskich wynalazków, które Brytyjczycy ocenili jako niezmiernie interesujące. Szczególnie przydatny okazał się czasowy zapalnik ołówkowy, wynaleziony przez Niemców i ulepszony przez Polaków. Po kolejnych modyfikacjach stał się standardowym brytyjskim urządzeniem wykorzystywanym w dywersji do powodowania opóźnionej eksplozji materiałów wybuchowych¹⁷.

Natomiast w dniach 24–29 lipca rozmowy z MI1(R) kontynuował mjr Charaszkiwicz wraz z ppłk. pil. Bogdanem Józefem Kwiecińskim w celu przedstawienia przygotowań do działań dywersyjnych w Polsce, w tym m.in.: werbunku, szkolenia, łączności i zabezpieczenia środków dywersyjnych oraz kwestii związanych z partyzantką. Ponadto miał zademonstrować polskie przyrządy dywersyjne, o których wcześniej rozmawiał z Anglikami ppłk Gano. Spotkano się wtedy z ppłk. Hollandem i ppłk. Gubbinsem oraz specjalistami od środków łączności¹⁸. Charaszkiwicz o tych rozmowach napisał w sprawozdaniu następująco:

W Londynie zastałem dla rozmów bardzo dobry klimat, zapoczątkowany zresztą przez ppłk. dypl. Gano, atmosferę gentelmeńską równych kontrahentów, rzeczowe i solidne traktowanie spraw, duże zainteresowanie, pośpiech.

Inicjatywę rozmowy ze mną podjął ppłk Gubbins przy mapie Rzeczypospolitej, zadając pytania na temat naszych przygotowań dywersyjnych w kraju, wskazując na poszczególne tereny począwszy od kąta Suwalskiego wzdłuż granicy zachodniej, aż do Zagłębia Krakowskiego.

Osobne zainteresowanie wykazał dla całego pasma górskiego na południu, począwszy od przełęczy Jabłonkowskiej aż do granicy rumuńskiej, omawiając specjalnie szczegółowo zagadnienia partyzanckie¹⁹.

Podczas tych spotkań Brytyjczycy zwrócili uwagę nie tylko na polskie przygotowania dywersyjne, ale bardzo interesowali się możliwymi działaniami partyzanckimi „na odcinku południowo-wschodnim w górach – jak również na linię kolejową Lwów–Kraków”²⁰. Charaszkiwicz szczegółowo przedstawił Anglikom całość polskich przygotowań do sabotażu i działań partyzanckich na wypadek wojny. Ostatecznie efektem tych rozmów były brytyjska oferta pomocy w usprawnieniu łączności radiowej poprzez dostarczenie

¹⁷ TNA, HS 4/193, Resume of Discussions with Polish General Staff regarding Para-Military activities [lipiec 1939 – brak dokładnej daty sporządzenia dokumentu], k. nlb.; B. Lett, *SOE's Mastermind. An Authorized Biography of Major General Sir Colin Gubbins*, Barnsley 2016, s. 100.

¹⁸ Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (dalej: IPMS), A.IV.1/1A, Akta szefa Sztabu NW 1939–1940, E. Charaszkiwicz, Współpraca z Anglikami – raport sprawozdawczy, Paryż 16 listopada 1939 r. (oryginał), s. 60–61; TNA, HS 4/193, Resume of Discussions with Polish General Staff..., k. nlb.

¹⁹ IPMS, A.IV.1/1A, E. Charaszkiwicz, Współpraca z Anglikami..., s. 61–62.

²⁰ Ibidem, s. 62.

Polakom trzech aparatów radiowych oraz propozycja wymiany doświadczeń i pomysłów odnośnie do technicznych środków dywersyjnych. Model jednego z innowacyjnych przyrządów brytyjskich, mogący mieć zastosowanie w dywersji na liniach kolejowych, wtedy przekazano Polakom. Niestety nigdy nie został on użyty, gdyż nie zdążono wyprodukować go przed wybuchem wojny. Major Charaszkiwicz zauważył, że podczas rozmów Anglicy „wykazywali duże tendencje współdziałania w organizacji oddziałów partyzanckich”²¹. Brytyjczycy działania mjr. Charaszkiwicza oceniali następująco: „zważywszy na krótki czas, który miał do dyspozycji, wykonał kawał znakomitej roboty, jak sam przyznał, jeszcze nieukończzonej. Ogólnie rzecz ujmując, zasady, którymi się kierował oraz doktryny taktyczne i administracyjne, których naucza, są bardzo bliskie tym, które przedstawione są w podręcznikach, które my sami przygotowaliśmy; w niektórych aspektach podobieństwo jest niesłychane”²².

Wiosną i latem 1939 r. w GS(R), a następnie w MI1(R) prowadzono studia teoretyczne nad technikami stosowanymi w wojnie nieregularnej, w tym zbierano dane pochodzące z analiz historycznych, wynikające z wojny burskiej, powstania sipajów czy powstania irlandzkiego, a nawet rewolucji bolszewickiej. To na tej podstawie powstały opracowania autorstwa Gubbinsa: „Sztuka działań partyzanckich” oraz „Podręcznik dowódcy partyzantki”²³. Natomiast Sekcja D latem 1939 r. zaczęła tworzyć szlaki przez Skandynawię (Szwecję), którymi na wypadek wojny mogłyby do Polski dotrzeć materiały do sabotażu oraz propaganda antyniemiecka (misja Waltera Thomasa Wrena)²⁴.

Gwarancje brytyjskie nadały niewątpliwie nową dynamikę polsko-brytyjskim kontaktom wojskowym latem 1939 r. w dziedzinie operacji specjalnych i wywiadu. Widocznym efektem tych kontaktów była wymiana informacji dotyczących niemieckich szyfrów. 25 lipca odbyło się jedno z najważniejszych spotkań przedstawicieli brytyjskiego, francuskiego i polskiego wywiadu w celu przekazania Brytyjczykom tajników i informacji o niemieckiej maszynie szyfrującej Enigmie. Na konferencji w Pyrach pod Warszawą Polacy wręczyli Brytyjczykom i Francuzom po jednym egzemplarzu maszyny wraz z rysunkami i planami oraz informacje o metodach łamania tego systemu szyfrowego²⁵.

²¹ Ibidem, s. 63; D.G. Williamson, *Polski ruch oporu 1939–1947*, tłum. J. Szkudliński, Poznań 2015, s. 20–23.

²² TNA, HS 4/193, Resume of Discussions with Polish General Staff..., k. nlb.

²³ TNA, HS 8/263, Secret War Diary of M.I.R..., k. 1; ibidem, HS 8/256, Gubbins pamphlets on Guerilla Warfare (Copies attached [Partisan Leader's Handbook; How to Use High Explosives; The Art of Guerilla Warfare], k. nlb.

²⁴ M. Atkin, op. cit., s. 137.

²⁵ TNA, HS 8/263, Secret War Diary of M.I.R..., k. 1. Na temat konferencji w Pyrach pod Warszawą i o przekazaniu Enigmy Francuzom i Brytyjczykom zob. J.S. Ciechanowski, J. Tebinka, *Współpraca kryptologiczna. Enigma*, w: *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza podczas II wojny światowej*, t. I: *Ustalenia Polsko-Brytyjskiej Komisji Historycznej*, red. T. Dubicki, D. Nałęcz, T. Stirling, Warszawa 2004, s. 447–449.

Udostępnienie zachodnim sojusznikom tych bezcennych danych o Enigmie usunęło na długo w historiografii polsko-brytyjską współpracę w dziedzinie sabotażu. Natomiast już w dniach 14–16 VIII 1939 r. w Warszawie odbyło się spotkanie w Oddziale II Sztabu Głównego WP z ppłk. Gubbinssem, poświęcone wymianie informacji o budowaniu ruchu oporu oraz ewentualnych działaniach partyzanckich w czasie zmagania wojennych, a także o możliwości łączności radiowej na wypadek wybuchu wojny z Niemcami. Wtedy strona polska poinformowała ponownie Gubbinsa o aktualnie istniejących szansach organizowania dywersji oraz prowadzenia wojny partyzanckiej. Uzgodniono również, że gdyby doszło do wojny, to do Polski przybędą brytyjscy eksperci wojskowi od wojny partyzanckiej. Polscy oficerowie wskazali na istniejące przepisy w instrukcjach wojskowych i kawaleryjskich co do sposobów i metod prowadzenia działań dywersyjnych. Gubbins natomiast obiecał podzielić się z Polakami doświadczeniami brytyjskimi, w tym zasadami organizacji i aprowizacji grup partyzanckich²⁶.

Oprócz Polski podobne działania rozpoznawcze GS(R), a następnie MI1(R) prowadziło w Rumunii, Włoszech, Abisynii oraz na Bliskim Wschodzie, ale w kwestii przygotowań do sabotażu i dywersji nigdzie nie osiągnięto tak dobrych kontaktów i wyników, jak dzięki spotkaniom z Polakami²⁷. W przypadku Rumunii najważniejszą kwestią było zaplanowanie przeprowadzenia zniszczenia szybów naftowych na wypadek ataku niemieckiego, aby uniemożliwić III Rzeszy wykorzystanie rumuńskich złóż ropy naftowej. Przygotowywano się do tego od maja 1939 r., a do tej pracy przydzielono kmdr. por. R.D. Watsona, który dołączył do GS(R)²⁸.

Zawarcie, dwa dni po układzie o nieagresji pomiędzy ZSRR i III Rzeszą, traktatu sojuszniczego polsko-brytyjskiego 25 sierpnia, mającego przede wszystkim wymiar polityczny, spowodowało, że Hitler przesunął o tydzień dzień ataku na Polskę. Berlinowi nie udało się przez dyplomatyczne zabiegi podważyć sojuszu Polski i Wielkiej Brytanii. Przywódca III Rzeszy był jednak przekonany, że premierzy Chamberlain i Édouard Daladier nie wypowiedzą wojny Niemcom, stąd też 1 września dokonał napaści na Polskę²⁹.

3 września, gdy Wielka Brytania przystąpiła do wojny z Niemcami, mała sekcja MI1(R) została przeorganizowana oraz powiększona i od tej pory jako MI(R) [Military Intelligence (Research)] miała zajmować się działaniami

²⁶ TNA, HS 4/224: Mobilisation Arrangements; Report on British Military Mission to Poland; Report by Capt. F.T. Davies; List of Staff for Special Mission to Poland; Reports on Officers (August 1939 – January 1940), Protocol of conversations held in Warsaw from August 14-th to 16-th with Lt. Colonel Gubbins, Warszawa, 19.08.1939, k. 1–3 [Protokół w języku angielskim został podpisany przez płk. M. Smoleńskiego – szefa Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego]; A. Zapalec, *Druga strona sojuszu. Żołnierze brytyjscy w Polsce w czasie II wojny światowej*, Gdańsk 2014, s. 53.

²⁷ TNA, HS 8/263, Secret War Diary of M.I.R..., k. 1–2.

²⁸ Ibidem.

²⁹ D.C. Watt, *How War Came. The Immediate Origins of the Second World War, 1938–1939*, London 1989, s. 441, 522.

sabotażowymi i dywersyjnymi oraz sposobami prowadzenia działań nieregularnych na różnych terytoriach. Na jej czele stali jako G.S.O.1 ppłk Holland, G.S.O.2 – mjr Norman Crockatt, mjr E. Combe i mjr Jefferis³⁰.

Udział MI(R) w kampanii polskiej (wrzesień 1939 r.)

Zgodnie z polsko-brytyjskimi ustaleniami tuż przed wybuchem wojny polsko-niemieckiej z Wielką Brytanią do Polski został wysłany zespół wojskowych pod dowództwem ppłk. Gubbinsa. Było to kilku oficerów: kpt. F.T. Davies, kpt. W. Harris-Burland i por. H.J. Lloyd-Johnes, kpt. A.W. Brown, por. Peter Allix Wilkinson, kpt. Hugh M. Curteis, por. C.A. Henn-Collins, mjr J.C. Johnstone (ten ostatni dotarł wcześniej inną trasą do Polski niż pozostali) oraz grupa specjalistów do spraw łączności. Weszli oni w skład Brytyjskiej Misji Wojskowej w Polsce, a sam Gubbins został jednocześnie szefem Sztabu. Na jej czele postawiono mieszkającego na Polesiu gen. Adriana Carton de Wiarta³¹. Jednocześnie do Rumunii zostało skierowanych pięciu innych wojskowych³².

Wyjazd tych ludzi do krajów przeznaczenia, a zwłaszcza grupy, która zmierzała do Polski, nastąpił w dniu podpisania polsko-brytyjskiego traktatu sojuszniczego (25 VIII 1939 r.), o co strona polska zabiegała od kilku miesięcy. Zarówno jednak sam dokument, jak i decyzja wysłania Misji do Polski okazały się znacznie spóźnione, gdyż atak niemiecki zaplanowano, a wybuch wojny był już kwestią dni. Z niemałymi trudnościami część oficerów z Londynu przez Aleksandrię, Ateny, Bukareszt, Czerniowce, Lwów dotarła do Warszawy 3 września, a inni dołączyli do nich dopiero 5 września, gdyż wobec trudności transportowych z Aten musieli wyruszyć drogą morską do Konstancy i dopiero stamtąd pociągiem do Polski³³. Wojna pomiędzy Polską a Niemcami była wtedy już w toku. Po przybyciu zostali oni włączeni w skład Brytyjskiej Misji Wojskowej, której głównym zadaniem miało być umożliwienie współpracy Wojska Polskiego w ramach wspólnego planu aliantów. Cel ten

³⁰ Ibidem, War Diary – Intelligence Summary [3 IX 1939], k. nlb.; D. Stafford, *Wielka Brytania...*, s. 34. Na temat polsko-brytyjskich stosunków poprzedzających wybuch wojny polsko-niemieckiej zob. M. Nurek, *Polska w polityce Wielkiej Brytanii w latach 1936–1941*, Warszawa 1983; J. Tebinka, „*Wielka Brytania dotrzyma lojalnie swojego słowa*”. *Winston S. Churchill a Polska*, Warszawa 2013, s. 20–32.

³¹ TNA, HS 8/263, War Diary – Intelligence Summary: August-September 1939 [25 VIII 1939], k. nlb.; ibidem, Appendix A/8: Europe. Poland, k. nlb.; ibidem, HS 4/224, Officers' and members of Q.A.I.M.N.S. casualty list, 17.11.1939, s. 1–3.

³² Ibidem, War Diary – Intelligence Summary... [25 VIII 1939], k. nlb.

³³ Major J.C. Johnstone trafił do Warszawy wcześniej i zupełnie inną trasą niż pozostała grupa wojskowych wysłana z Wielkiej Brytanii do Polski. Wyleciał bowiem 25 VIII z Londynu samolotem przez Sztokholm i Rygę. Natomiast por. C.A. Henn-Collins i mjr J. Lloyd-Johnes podróżujący z grupą oficerów pod dowództwem Gubbinsa dotarli do Polski przez Konstancję. Podajemy za: TNA, HS 4/224, Officers' and members of Q.A.I.M.N.S..., s. 2.

jednak nigdy nie został zrealizowany, gdyż poza kilkoma przedwojennymi deklaracjami współpracy żadnego spisanego planu współdziałania Polski z aliantami na wypadek wojny nie było, a po jej wybuchu taki plan także nie powstał. Wielka Brytania, poza symbolicznymi nalotami przeciwko niemieckiej flocie w pierwszych dniach po wypowiedzeniu wojny, nie podjęła we wrześniu 1939 r. szerszych działań zbrojnych na Zachodzie przeciwko Niemcom³⁴.

Gubbins przed wyjazdem z Londynu otrzymał instrukcję w sprawach operacyjnych dla dowódcy Brytyjskiej Misji Wojskowej, w której polecano składać raporty do War Office o zamiarach polskiego Sztabu Naczelnego Wodza, starać się nakłonić Polskę do bliskiej współpracy z Rumunią oraz blisko współpracować z Francuską Misją Wojskową. Informowano też ogólnie o stanie przygotowań brytyjskich na wypadek wojny z Niemcami – możemy z tego wnioskować, że strona brytyjska nie była przygotowana do prowadzenia jakichś szerszych operacji na Zachodzie. W sprawie polityki bombardowań dopiero zamierzano wystosować odpowiedni komunikat do strony polskiej, a kwestię ewentualnych działań Royal Air Force z polskich lotnisk zalecano przedyskutować z Air Ministry. Informowano także wtedy, że polskiemu sojusznikowi przekazano jedynie ogólne intencje brytyjskie co do wspólnych działań brytyjsko-francuskich przeciwko Niemcom, a ustalenie szczegółów powinno nastąpić dopiero po wybuchu wojny³⁵.

Od 3 do 17 września oficerowie MI(R) przebywali na terenie Polski. Niestety z powodu sytuacji na froncie i szybkiego odwrotu wojsk polskich w głąb kraju przed nacierającą armią niemiecką nie zostali oni dołączeni jako oficerowie łącznikowi do poszczególnych polskich jednostek wojskowych walczących na linii frontu³⁶. Natomiast próbowano udzielić Polakom pomocy

³⁴ Polsko-brytyjskie rozmowy sztabowe odbyły się w dniach 23–30 V 1939 r., gdy do Warszawy przybyli gen. Emilius Clayton, kmr Henry Bernard Rawlings i płk lotnictwa Alexander Paul Davidson. Natomiast w dniach 17–21 VII 1939 r. miała miejsce wizyta gen. Edmunda Ironside'a. Przedyskutowano stan przygotowań do wojny i ewentualne możliwości wsparcia Polski przez Wielką Brytanię na wypadek wojny z Niemcami, ale nie podjęto dalszych szczegółowych rozmów o współdziałaniu na wypadek wojny. Zob. W. Mazur, *Lot ku burzy...*, s. 197–219; M. Kornat, *Polityka zagraniczna Polski 1938–1939. Cztery decyzje Józefa Becka*, Gdańsk 2012, s. 497, 500–502; *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, t. I: *Kampania wrześniowa 1939*, cz. 1: *Polityczne i wojskowe położenie Polski przed wojną*, Londyn 1951, s. 105. Szerzej o celach Brytyjskiej Misji Wojskowej podczas kampanii polskiej 1939 r. zob. TNA, WO 106/1747, Despatch by Major – General A. Carton de Wiart, s. 1; A. Zapalec, op. cit., s. 52, 56. Szef Misji przedstawił jej działania we wspomnieniach: A. Carton de Wiart, *Happy Odyssey. The Memoirs of Lieutenant-General Sir Adrian Carton de Wiart*, London, 1950, s. 153–162.

³⁵ TNA, WO 106/1747, Supplementary to Head of the Mission on Operational Matters. To be Taken by Hand of Lt. Col. C.Mc.V. Gubbins, k. 5; W. Mazur, *Niebo rozwianych nadziei. Zachodni sojusznicy wobec wojny powietrznej w Polsce we wrześniu 1939 roku*, Kraków 2018, s. 18–21.

³⁶ Imperial War Museum, Londyn, 03/56/1, 1/1/5, List z 2 lutego 1940 r. od szefa brytyjskiego Wywiadu Wojskowego do zastępcy szefa Imperialnego Sztabu Generalnego Wojskowego do

w ich bieżących działaniach dywersyjnych. War Office szczególnie interesowało się przygotowaniem do przerwania linii kolejowej Kraków–Lwów, aby uniemożliwić siłom niemieckim jej wykorzystanie, możliwościami udzielenia pomocy Polakom w wyburzeniach i rozbiórkach na obszarach, gdzie wycofywały się polskie wojska oraz przygotowaniem do przeprowadzenia zniszczenia szybów naftowych w Galicji Wschodniej³⁷. Niestety i te działania brytyjskie na terenie Polski we wrześniu 1939 r. należy uznać za mało udane. 16 września Gubbins informował War Office, że aby pomóc Polakom w sabotażu pól naftowych na terenie Galicji, potrzebni są brytyjscy specjaliści lub przynajmniej instrukcje dotyczące skutecznych metod przeprowadzenia zniszczenia polskich pól naftowych. Chodziło o uniemożliwienie Niemcom ich późniejszego wykorzystywania na rzecz przemysłu wojennego³⁸. W tym samym czasie z polskiego Sztabu Naczelnego Wodza wyszedł rozkaz do gen. Kazimierza Fabrycego o poczynieniu przygotowań do podpalenia szybów naftowych i rafinerii w Zagłębiu Borysławsko-Drohobyckim „w chwili bezpośredniego zagrożenia zajęcia tego terenu przez nieprzyjaciela”, ale nie ma żadnych dowodów na to, że skorzystano z jakiejś pomocy Brytyjczyków w realizacji tego planu. Biorąc pod uwagę, że w nocy 17 września cała Brytyjska Misja Wojskowa opuściła Polskę pod wpływem sytuacji zaistniałej po ataku Związku Radzieckiego, to nie doszło do żadnego współdziałania polsko-brytyjskiego na terenie Galicji Wschodniej, np. w celu zniszczenia szybów naftowych czy wysadzenia obiektów, które nie powinny dostać się w ręce nieprzyjaciela³⁹.

Brytyjska Misja Wojskowa nie miała większego znaczenia podczas kampanii polskiej, a jej rola ograniczyła się do zbierania i przekazywania informacji o sytuacji w Polsce do Londynu. Jednak i to zadanie wypełniała ona najczęściej nie poprzez bezpośrednie obserwacje zebrane na polu walki, ale w oparciu o informacje pozyskane od polskich wojskowych i przekazane jej ze Sztabu Naczelnego Wodza⁴⁰. Pomimo to stronie brytyjskiej zależało na

zastępcy szefa Imperialnego Sztabu Generalnego wraz z załącznikiem: Polish Underground Activity and its possible inclusion in Allied War Plans [kopia nr 1 z 2 II 1940 r.], s. 1. Interesujący obraz pobytu Brytyjskiej Misji Wojskowej w Polsce przedstawia jej uczestnik P. Wilkinson, *Foreign Fields. The Story of an SOE Operative*, London 1997, s. 71–85.

³⁷ TNA, HS 4/224, Cable cipher 56705 10/9 from W.O. to British Embassy, Warsaw destruction of Galician Oilfields (10 September 1939), k. nlb.

³⁸ Ibidem, WO 202/127: GSO1's telegrams and letters (September 1939), Telegram No 41 from C.Mc.V Gubbins to War Office (for Colonel Holland), 16 September 1939, k. nlb.

³⁹ S. Kopański, *W sztabie Naczelnego Wodza podczas kampanii wrześniowej*, w: *Wrzesień 1939 w relacjach i wspomnieniach*, wybór i oprac. M. Cieplewicz, E. Kozłowski, Warszawa 1989, s. 202; M. Wieliczko, *Polski przemysł naftowy pod niemiecką okupacją w latach 1939–1945*, Lublin 2001, s. 58; TNA, WO 106/1747, British Military Mission to Poland, cz. 2: Lessons of the campaign, s. 6.

⁴⁰ A. Zapalec, op. cit., s. 50–56. O działalności misji brytyjskiej zob. też: M. Nowak-Kielbikowa, *Działalność Brytyjskiej Misji Wojskowej w Polsce od 3 do 18 września 1939 r. w świetle dokumentów brytyjskich*, w: *Polska w Europie i świecie w XX stuleciu. Prace ofiarowane*

wnioskach płynących z walk toczących się w Polsce, a przede wszystkim na obserwacji sposobu prowadzenia wojny przez niemieckie siły zbrojne oraz wiedzy o poziomie technicznego zaawansowania niemieckiego uzbrojenia, a także o formach działań sabotażowych i dywersyjnych⁴¹. Okres kampanii polskiej będącej pierwszą próbą współpracy MI(R) ze stroną polską w warunkach wojennych należy uznać jako mało udany, bo większość brytyjskich zamierzeń nie została dokładnie zaplanowana, a ich realizacja najczęściej zupełnie niemożliwa ze względu na beznadziejną sytuację na froncie i szybkie postępy Wehrmachtu oraz bierność militarną aliantów zachodnich potwierdzoną decyzjami Chamberlaina i Daladiera na spotkaniu w Abbeville 12 września. Jedyne, co udało się MI(R) przeprowadzić na szerszą skalę, to poczynione obserwacje z sytuacji w Polsce w czasie kampanii polskiej i wnioski o sposobach prowadzenia działań militarnych przez armię niemiecką. To w Polsce we wrześniu 1939 r. po raz pierwszy zobaczono nowe możliwości bojowe i taktyczne armii niemieckiej oraz metody walk dywersyjnych (tzw. V kolumna). Z punktu widzenia Francji i Wielkiej Brytanii, które od 3 września były w stanie wojny z Niemcami i spodziewały się dalszego jej rozszerzenia, takie wnioski okazały się ważne i mogły zostać wykorzystane w przyszłości⁴². Ustalenia pokazujące kulisy blitzkriegu w Polsce zostały jednak w Londynie zignorowane. Nie wierzono, że niemiecka taktyka może się sprawdzić również na froncie zachodnim przeciw siłom brytyjskim i francuskim silniejszym i lepiej uzbrojonym niż armia polska⁴³.

Działania MI(R) na terenie Rumunii wobec zagrożenia niemieckiego i kontakty z Polakami

W Rumunii zarówno Francja, jak i Wielka Brytania posiadały duże udziały w kampaniach naftowych oraz w rzeczonym transporcie ropy naftowej. W 1939 r. stałą troską mocarstw zachodnich było doprowadzenie do jak największego ograniczenia dostaw rumuńskiej ropy naftowej dla Niemiec. Od września

Panu Profesorowi Marianowi Leczykowi w 75-lecie urodzin, red. H. Parafianowicz, Białystok 2001, s. 331–338; J. Bines, *Poland's S.O.E. A British Perspective: the Story of the Polish Country Section of the Special Operations Executive 1940–1946 Including the British Military Mission Number Four to Poland 1939*, London 2018, s. 3–15.

⁴¹ TNA, WO 106/1747, Despatch by Major – General A. Carton de Wiart, s. 1; ibidem, WO 202/127, British Military Mission to Poland: G.S.O.1's telegrams and letters, Letter from Kosow, 16 IX 1939, k. nlb.; ibidem, British Military Mission to Poland: G.O.C's letters, Letters from 16 IX 1939, k. nlb.

⁴² MI(R) później zakładało centralną rolę tajnych niemieckich operacji specjalnych w ich strategii wojennej, m.in. ostrzegało o tzw. V kolumnie jako jednym ze sposobów walki wykorzystywanym w niemieckich działaniach zbrojnych. Pisał o tym S. Anglim, op. cit., s. 632.

⁴³ E.D.R. Harrison, *Carton de Wiart's Second Military Mission to Poland and the German Invasion of 1939*, „European History Quarterly” 2011, t. XLI, nr 4, s. 625–628.

toczyły się rozmowy z brytyjskimi przedstawicielami kompanii naftowych o zmniejszenie produkcji ropy i alternatywach jej sprzedaży z pominięciem III Rzeszy. Podjęto serię działań, które rzeczywiście już we wrześniu 1939 r. doprowadziły do ograniczenia dostaw do Niemiec⁴⁴.

Równolegle latem 1939 r. MI1(R) wraz z Industrial Intelligence Centre (IIC) w porozumieniu z przedsiębiorstwami naftowymi przygotowało studium o rumuńskim przemyśle naftowym oraz możliwościach zniszczenia pól naftowych w razie niemieckiego ataku. W sierpniu zostały opracowane dwa plany ewentualnych operacji w Rumunii. W zależności od możliwości i sytuacji pierwszy z nich zakładał współpracę z Rumunami w zablokowaniu wydobycia ropy z pól naftowych, a w drugim rozpatrywano samodzielną akcję Brytyjczyków. Pod koniec sierpnia do Rumunii wyjechał Watson, aby ocenić możliwości i przygotować ewentualną samodzielną akcję brytyjską w tym kraju. Z podobną misją udał się po raz drugi 16 sierpnia, aby rozszerzyć działania i współpracować ze stroną francuską i rumuńską oraz MI(R). Ponadto przy akceptacji rządu rumuńskiego zostały wysłane do tego kraju materiały specjalne umożliwiające zniszczenie szybów naftowych⁴⁵.

Prawdopodobnie już w październiku doszło do kontaktu z francuską misją naftową kierowaną przez Leona Wengera, w konsekwencji czego wspólnie omówiono plan zniszczenia rumuńskich pól naftowych, biorący pod uwagę także współpracę ze stroną rumuńską w tych działaniach. 18 października Wenger złożył wizytę MI(R), podczas której rozmawiano o szczegółach brytyjsko-francuskiego współdziałania. Tego samego dnia gen. Maurice Gamelin przedstawił francuskiemu rządowi tzw. plan Leona Wengera dotyczący zniszczenia szybów naftowych i blokady Dunaju przy ścisłej współpracy służb specjalnych Francji i Wielkiej Brytanii⁴⁶.

W październiku brytyjskie służby specjalne opracowały raporty na temat rumuńskiej komunikacji kolejowej i drogowej raz plan wyburzeń w przypadku niemieckiej agresji, co przekazano rumuńskiemu Sztabowi Głównemu⁴⁷. Prace nad zniszczeniem floty rzecznej na Dunaju w porozumieniu z Francją ze strony brytyjskiej prowadził Maurice Hankey kierujący Komitetem do Koordynacji Sojuszniczych Dostaw. Komitet ten zajmował się również przygotowaniem do zniszczenia pól naftowych. 3 XI 1939 r. brytyjski minister skarbu John Simon przedstawił propozycje finansowania i odszkodowań za ewentualne straty i szkody Rumunii w konsekwencji zniszczenia jej pól naftowych. Skutki finansowe miały ponosić zgodnie Wielka Brytania i Francja. Rozmowy Brytyjczyków z rządem rumuńskim oraz z kompaniami naftowymi przyniosły oczekiwane efekty, gdyż pod koniec 1939 r. dostawy rumuńskiej

⁴⁴ A. Kastory, *Rozbiór Rumunii w 1940 roku*, Warszawa 2002, s. 158–160.

⁴⁵ TNA, HS 8/263, Appendix I: September 1939: Roumania, k. nlb.

⁴⁶ Ibidem, Appendix II: October 1939: Roumania, k. nlb.; A. Kastory, op. cit., s. 160.

⁴⁷ TNA, HS 8/263, Appendix II: October 1939: Roumania, k. nlb.

ropy do Niemiec znacznie zmalały. Natomiast Rumunia zachowała daleko idącą ostrożność wobec brytyjsko-francuskich planów sabotażu. Plany takich działań stale były przedmiotem brytyjskich prac w 1939 r.⁴⁸

Z dokumentacji zachowanej w zbiorach MI(R) wynika, że Brytyjczycy w najściślejszej tajemnicy kontaktowali się w sprawie sabotażu na Dunaju również z wywiadem polskim, który zakładał pomoc w planach brytyjskich, ale przy takim poprowadzeniu tych spraw, aby działania sabotażowe absolutnie nie zostały powiązane z Polakami. Pod koniec 1939 r. Oddział II Sztabu Naczelnego Wodza sugerował możliwość ataku na barki rzeczne w celu ich podpalenia oraz wykorzystania do tej akcji Polaków przebywających w krajach neutralnych w tej części Europy. Szczegółów dotyczących możliwości takiej akcji miała do końca grudnia 1939 r. dostarczyć polska siatka wywiadowcza działająca na Węgrzech⁴⁹. W lutym 1940 r. do rąk ppłk. Hollanda trafił plan sabotażu w Rumunii, przekazany przez polski Sztab Naczelnego Wodza. Dotyczył on propozycji działań sabotażowych na liniach kolejowych, wobec transportu rzeczno-żeglarskiego na Dunaju i rurociągów z ropą naftową⁵⁰.

Wiosną 1940 r. Brytyjczycy ponownie zaproponowali Rumunii plan zniszczenia pól naftowych, ale właściwie nic nie dając w zamian, gdyż nawet w kwietniu 1940 r. zasady odszkodowań dla Rumunii nie były gotowe. Plany brytyjskie skutecznie blokowały wywiady niemiecki i rumuński, a co więcej, niemiecka akcja dyplomatyczna w Rumunii spowodowała, że już na początku 1940 r. Niemcy uzyskały dla siebie korzystne rozwiązania w dostawach ropy naftowej. Natomiast 6 III 1940 r. zawarty został układ niemiecko-rumuński, w którym w zamian za uzbrojenie Niemcy miały otrzymywać od Rumunii ropę⁵¹.

Plany wsparcia czechosłowackiego ruchu oporu

Polska i Rumunia nie były jedynymi obszarami zainteresowań MI(R) w 1939 r. 4 września tego roku odbyło się spotkanie z przedstawicielami czeskich ośrodków emigracyjnych. Po nim sporządzono plan i budżet na powstanie obozu dla 2000 czeskich ochotników. Plan ten nie został jednak zaakceptowany przez Dyrektora Wywiadu Wojskowego (Director of Military Intelligence – DMI) i pomysł upadł⁵².

⁴⁸ A. Kastory, op. cit., s. 160–61, 164.

⁴⁹ TNA, HS 4/163, Record of Interview with Lieut.-Colonel Gano on his return from reconnaissance at Budapest, Belgrade and Bucharest, Paris, 20.12.1939, k. nlb.

⁵⁰ Ibidem, Letter to Lieut. Colonel J.C.F. Holland, 3 February 1940 [brak danych o autorze listu; prawdopodobnie autorem był ppłk Gubbins], k. nlb.; ibidem, [brak tytułu dokumentu, dokument jest w języku polskim i dotyczy sabotażu w Rumunii], [b.d.], k. nlb.

⁵¹ A. Kastory, op. cit., s. 164–166, 168–169.

⁵² TNA, HS 8/263, Appendix I: September 1939: Czechoslovakia, k. nlb.

Natomiast w październiku 1939 r. w sprawach ruchu oporu MI(R) prowadził w Paryżu rozmowy z gen. Sergějem Ingresem – szefem Czechosłowackiej Kancelarii Wojskowej w Paryżu. W tym samym czasie co z Polakami, Gubbins na spotkaniu z gen. Ingresem ustalił, że MIR powinien odgrywać dużą rolę w udzielaniu pomocy organizacji podziemnej; omówiono też kwestie działań partyzanckich. Ingr miał wtedy zgodzić się, aby kontrola całości spoczywała w rękach MI(R). Uzgodnienia te zostały jednak zawieszane na skutek politycznych uwarunkowań, jak chociażby sprawy uznania władz czechosłowackich na wychodźstwie⁵³.

Współpraca z Polakami po klęsce kampanii polskiej. Nowe plany współdziałania

Wobec agresji ZSRR na Polskę jej naczelne władze wojskowe oraz cywilne opuściły kraj w nocy z 17 na 18 września i znalazły się na terenie sojuszniczej Rumunii. Tam też zgodnie z ostatnim rozkazem marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza przybywały jednostki wojsk polskich, którym udało się wydostać z okrażeń wojsk nieprzyjacielskich lub przebić na południe. Granice polsko-rumuńską i polsko-węgierską przekraczali także uchodźcy wojenni, urzędnicy, funkcjonariusze różnych służb państwowych i samorządowych. Przez te granice ewakuowały się też przedstawicielstwa dyplomatyczne oraz Brytyjska Misja Wojskowa, której członkowie szybko próbowali przedostać się do Bukaresztu, obawiając się internowania przez władze rumuńskie. Brytyjczykom udało się jednak bez komplikacji opuścić Rumunię i powrócili prawie jednocześnie do Londynu. Niestety pod wpływem nacisków niemieckich nie uniknęły tego polskie władze cywilne i wojskowe oraz część żołnierzy Wojska Polskiego, którzy w krótkim czasie po przejściu granicy polsko-rumuńskiej zostali internowani. Dłużej natomiast w Rumunii pozostał ppłk Gubbins, który do 26 września doglądał tam spraw związanych z przygotowaniem MI(R) do zniszczenia rumuńskich szybów naftowych, a ponadto próbował pomóc niektórym polskim wojskowym przedostać się do Francji⁵⁴.

Nowe władze polskie, które powołane zostały już pod koniec września 1939 r. na terenie Francji, szybko przystąpiły do kontaktów z brytyjskimi i francuskimi sojusznikami. Gubbins już w październiku rozpoczął z polskimi władzami wojskowymi rozmowy o brytyjskim wsparciu dla ruchu oporu w okupowanym kraju. Spotkał się w tym celu z gen. Władysławem Sikorskim – premierem rządu RP na wychodźstwie i ministrem spraw wojskowych – i wtedy ustalono, że MI(R) będzie posiadało kontrolę nad projektem

⁵³ Ibidem, Appendix A/4. Europe: Czechoslovakia, k. nlb.; ibidem, Appendix II: October 1939, paragraph 4: Poland, k. nlb.; ibidem, Appendix II: October 1939: Czechoslovakia, k. nlb.

⁵⁴ A. Zapalec, op. cit., s. 87–89.

wsparcia polskiego ruchu oporu (cyt. „General Sikorski agreed that we should control the whole project”)⁵⁵. W Paryżu od listopada zaczęła działać Brytyjska Misja Wojskowa w roli misji łącznikowej, której szefem mianowano Gubbinsa. Oprócz niego w skład misji wchodził: H. Lloyd-Johnes i Peter Allix Wilkinson, ale ostatni z nich pozostał do kwietnia w Londynie jako łącznik z MI(R) i Sekcją D. Oficerowie ci w czasie kampanii polskiej we wrześniu 1939 r. również przebywali w Polsce i znali bardzo dobrze sprawy polskie. Misja odpowiadała za utrzymanie kontaktów z władzami polskimi, a dzięki temu podejmowała plany i działania w celu wsparcia ruchu konspiracyjnego w Polsce⁵⁶. W 1939 r. zostały przygotowane pierwsze plany dostaw sprzętu wojskowego dla polskiego podziemia oraz przyjęto zasadę, aby na tym etapie nie były podejmowane w okupowanej Polsce działania sabotażowe i partyzanckie, a należy skupić się na wzmocnieniu konspiracji wojskowej i jej reorganizacji, budować szlaki komunikacyjne dla przerzutu sprzętu i ludzi. Uznano, że najbardziej potrzebne materiały dla konspiracji w okupowanej Polsce to: pistolety, rewolwery, granaty ręczne i nitrogliceryna oraz zastawy do łączności bezprzewodowej⁵⁷.

W jednym z wewnętrznych brytyjskich opracowań dotyczących historii Special Operations Executive (SOE) sformułowano następujące wnioski o kontaktach polsko-brytyjskich w 1939 r. i początku budowania polskiego ruchu oporu:

Będąc pierwszym narodem, który został podbity w Europie, Polacy jako pierwsi zorganizowali podziemny ruch w kontakcie z aliantami, zdolny do przyjmowania dostaw i ludzi za pomocą zrzutów z powietrza.

Polski Sztab Generalny miał przed wojną zarys planów takiego ruchu i chociaż nagłość przegranej uniemożliwiła natychmiastowe utworzenie uzbrojonych grup ruchu oporu, wkrótce kurierzy przeszli przez południowe granice, aby położyć fundament przyszłej radiowej łączności pomiędzy Krajem a rządem na wychodźstwie⁵⁸.

Rzeczywiście już w pierwszych miesiącach 1940 r. gen. Sikorski przedstawił sojusznikom plany rozwoju w okupowanym kraju polskiej organizacji podziemnej, którą był Związek Walki Zbrojnej (ZWZ). Jako jeden z głównych celów polskiego ruchu konspiracyjnego gen. Sikorski wymieniał przygotowania

⁵⁵ TNA, HS 8/263, Appendix II: October 1939: Poland, k. nlb; ibidem, War Diary – Intelligence Summary... [10.10.1939].

⁵⁶ Ibidem, Appendix A/8: Europe. Poland, k. nlb.; ibidem, War Diary – Intelligence Summary... [27.11.1939]; ibidem, HS 7/183, Chapter IV: Administrative origins and early work of Polish Section, s. 1; W.J.M. Mackenzie, *The Secret History of SOE. The Special Operations Executive 1940–1945*, London 2000, s. 45.

⁵⁷ TNA, HS 4/163, Record of Interview with Lieut.-Colonel Gano on his return from reconnaissance at Budapest, Belgrade and Bucharest, Paris, 20.12.1939, k. nlb.

⁵⁸ TNA, HS 7/183, Polish Section History, History. Poland, k. 2.

do powszechnego powstania w Polsce przeciwko okupantowi, które miało wybuchnąć w przyszłości w dogodnym momencie strategicznym⁵⁹.

Brytyjczycy wspólnie z Polakami opracowali plan dostaw broni, amunicji i najbardziej potrzebnego sprzętu dla ZWZ, ale realizacja tych dostaw była kłopotliwa na początku 1940 r. ze względu na przeszkody w przerzucie materiałów do okupowanej Polski. Tajne składy zorganizowane przez stronę polską w Budapeszcie i Bukareszcie otrzymywały niewielkie ilości dostaw, a ponadto trudności organizacyjne na konspiracyjnych szlakach powodowały, że przerzut do Polski nie był duży, chociaż prowadzono go systematycznie. Znane już historykom liczby mówią o skali tego przedsięwzięcia. Do 1 IV 1940 r. dostarczono stronie polskiej jedynie 4 radiostacje, ok. pół tony materiałów wybuchowych, 500 bomb zapalających, 130 rewolwerów i niewielką liczbę zapalników⁶⁰. W pierwszej połowie 1940 r. możliwości tych działań okazały się więc dużo słabsze niż ambitne plany Gubbinsa i polskich wojskowych. Od tego momentu jednak nierozzerwalnie trwała już współpraca ludzi z MI(R) z Polakami, która w kolejnych miesiącach i latach przyniosła śmiałe plany i jedne z najtrudniejszych akcji specjalnych, jakie Brytyjczycy próbowali podejmować w czasie wojny.

Na zakończenie warto wspomnieć, że po zakończeniu wojny Gubbins ocenił działania polskiego podziemia podczas okupacji jako ruchu organizacyjnie najbardziej prężnego i zorganizowanego przeciwko okupantowi od początku wojny, co wyraził następująco:

Szok początkowego sukcesu Niemiec był głęboki, szczególnie na okupowanych terytoriach Europy Zachodniej. Francja, Belgia, Holandia, Dania i Norwegia leżały jakby oszołomione; tylko Polacy, zahartowani przez wieki ucisku, pozostali duchowo niezłomni. Jednak we wszystkich tych krajach były setki tysięcy osób, które odmówiły przyjęcia porażki i modliły się o środki, aby kontynuować walkę.

Wspólnota Brytyjska była w defensywie i było jasne, że miną lata, zanim inwazja na kontynent będzie możliwa; co jednak można było zrobić w międzyczasie to zaatakować wroga metodami niekonwencjonalnymi⁶¹.

Słowa te Gubbins wypowiedział w 1948 r., kiedy następczyni MI(R) w postaci SOE nie istniała już od dwóch lat, a powojenna Polska znalazła się w radzieckiej strefie wpływów. Los Polski stał się swoistym wyrzutem sumienia dla części oficerów MI(R), a potem SOE, którzy jednak, jak Gubbins czy Wilkinson, nie zapominali o polskim wkładzie w rozwój koncepcji operacji specjalnych w czasie II wojny światowej⁶².

⁵⁹ E.D.R. Harrison, *The British Special Operations Executive and Poland*, „The Historical Journal” 2000, t. XLIII, nr 4, s. 1074.

⁶⁰ Ibidem, s. 1074.

⁶¹ C. Gubbins, *Resistance Movements in the War*, „Royal United Services Institution. Journal” 1948, t. XCIII, s. 210.

⁶² P. Wilkinson, J. Bright Astley, *Gubbins and SOE*, London 1997, s. 72, 226–227.

Brytyjskie gwarancje dla Polski z 31 III 1939 r. miały przede wszystkim odsunąć groźbę wojny i pokazać Hitlerowi, że konflikt Niemiec z Polską nie będzie izolowanym starciem. Narodziny wiosną 1939 r. polsko-brytyjskiego sojuszu przyniosły także rozwój współpracy wojskowej, choć możliwości pomocy Wielkiej Brytanii były ograniczone w przypadku napaści Hitlera na Polskę. Najbardziej znanym efektem tej współpracy okazało się przekazanie Brytyjczykom przez wywiad polski informacji na temat łamania szyfru Enigmy.

Mniej znanym aspektem są tajne rozmowy polsko-brytyjskie i wzajemne wizyty w sprawie wymiany doświadczeń dotyczących sabotażu i dywersji jako środków walki w przyszłej wojnie. Wymiana idei i informacji o specjalistycznym sprzęcie jeszcze przed wybuchem wojny położyła podwaliny dalszej współpracy wojennej. Mimo że po klęsce rząd polski przebywał do czerwca 1940 r. we Francji, kontynuowano w zakresie walki podziemnej współpracę z Brytyjczykami. Większość oficerów brytyjskich, którzy nawiązali kontakty z Polakami w 1939 r., znalazła się po klęsce Francji w szeregach SOE utworzonej przez Winstona Churchilla celem „podpalenia Europy”. Tradycja polskiej walki partyzanckiej i powstań była jednym z czynników inspirujących Londyn do przywiązywania – jak się niejednokrotnie okazywało – nadmiernej wagi do niekonwencjonalnych form walki w nowoczesnej wojnie.

Streszczenie

Coraz bardziej agresywna polityka III Rzeszy pod koniec lat trzydziestych XX w. skłoniła Brytyjczyków do stworzenia tajnych instytucji do studiowania roli dywersji i wojny nieregularnej na wypadek konfliktu zbrojnego. Pierwszą z nich był General Staff Research GS(R), którego nazwę zmieniono w 1939 r. na Military Intelligence Research MI(R). Cele tego Biura stanowiły poznawanie i opracowywanie w oparciu o doświadczenie z przeszłości technik wojny nieregularnej. Podobne zadania wypełniała Sekcja D na czele z płk. Lawrence'em Grandem, należąca do wywiadu – Secret Intelligence Service (SIS). Winna także badać wszelkie sposoby atakowania wroga metodami innymi niż konwencjonalne użycie regularnego wojska.

Współpraca służb specjalnych Wielkiej Brytanii i Polski miała w okresie dwudziestolecia charakter nieregularny i dotyczyła przede wszystkim wymiany informacji o ZSRR i ruchu komunistycznym. Brytyjskie gwarancje dla Polski z 31 III 1939 r. nadały jednak nową dynamikę polsko-brytyjskim kontaktom wojskowym w dziedzinie operacji specjalnych. Gwarancje miały przede wszystkim odsunąć groźbę wojny i pokazać Hitlerowi, że konflikt Niemiec z Polską nie będzie izolowanym starciem. Narodziny polsko-brytyjskiego sojuszu przyniosły ożywione konsultacje służb specjalnych, choć możliwości pomocy Wielkiej Brytanii były ograniczone w przypadku napaści Niemiec na Polskę.

W cieniu przekazania przez polski radiowywiad Brytyjczykom i Francuzom informacji o technologii łamania Enigmy pozostają spotkania oficerów MI(R) i Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego. Ostatnie przed wybuchem wojny odbyło się w Warszawie w dniach 14–16 VIII 1939 r. Polskę odwiedził wtedy po raz kolejny przedstawiciel MI(R), ppłk Colin Gubbins. Konferencję poświęcono wymianie informacji o budowaniu ruchu oporu oraz ewentualnych działaniach partyzanckich w czasie zmagania wojennych, a także możliwościach łączności radiowej na wypadek wybuchu wojny z Niemcami. Uzgodniono również, że

gdyby doszło do wojny, to do Polski przybędą brytyjscy eksperci wojskowi od wojny sabotażu i dywersji. Weszli oni rzeczywiście wraz z Gubbinsem w skład Brytyjskiej Misji Wojskowej w czasie kampanii wrześniowej. Z powodu szybkiej klęski polskiej armii rola misji ograniczyła się do zbierania i przekazywania do Londynu wiadomości o przebiegu kampanii w Polsce.

Wymiana idei i informacji o sposobach wojny nieregularnej oraz specjalistycznym sprzęcie jeszcze przed wybuchem wojny położyła podwaliny dalszej współpracy polsko-brytyjskiej. Mimo że po klęsce rząd polski przebywał do czerwca 1940 r. we Francji, kontynuowano w zakresie walki podziemnej współpracę z Brytyjczykami. Większość oficerów brytyjskich, którzy nawiązali kontakty z Polakami w 1939 r., znalazła się po klęsce Francji w szeregach Special Operations Executive (SOE) utworzonej przez Churchilla w celu podpalenia Europy, kontynuując współdziałanie z polskimi wojskowymi.

The Beginnings of Cooperation between British Institutions Responsible for Special Operations and Polish Military Intelligence in 1939

The aggressive policy of the Third Reich in the late 1930s made the British to establish secret institutions to study the role of underground and irregular warfare in case of armed conflict. The first was the General Staff Research, GS(R), in 1939 renamed Military Intelligence Research MI(R). Its purpose was to develop techniques for irregular warfare based on past experience. Section D of the Secret Intelligence Service (SIS) performed similar tasks, as it aimed to study and develop warfare methods other than the conventional use of regular troops.

In the interwar period, contacts between the British secret services and Poland were irregular and mainly concerned the anti-communist cooperation. The British guarantee for Poland of 31 March 1939 gave a new dynamic to Polish-British military special operations. First of all, guarantees were to postpone the threat of war and demonstrate to Hitler that the conflict between Germany and Poland would not be an isolated struggle. The Polish-British alliance resulted in an increased consultation between the secret services, although in the event of Germany invading Poland the possibilities of British military assistance were limited.

In the background of Polish signal intelligence disclosing information of the breaking Enigma machine to the British and French intelligence, there were meetings of the officers of MI(R) and Division II of the General Staff of the Polish Army. The last one before the outbreak of the war took place in Warsaw on 14–16 August 1939. Poland was then visited for the next time by a representative of MI(R) Lt. Col. Colin Gubbins. The meeting was devoted to the exchange of information on building a resistance movement and possible guerrilla operations as well as the possibility of radio communication in case of war with Germany. It was also agreed that if there were a war, British military experts in sabotage and subversive warfare would come to Poland. They actually joined Gubbins in the British Military Mission during the September Campaign. Due to the rapid defeat of the Polish Army, their role was limited to collecting and transmitting information on the course of the campaign in Poland to London.

The exchange of ideas and information on irregular warfare methods and specialised equipment before the outbreak of war laid the foundations for further Polish-British cooperation. Even though after the defeat the Polish government in exile was established in France (and stayed there until June 1940), collaboration with the British continued in the field of underground struggle. Most of the British officers who contacted the Poles in 1939 were, after France's defeat, in the ranks of the Special Operation Executive (SOE) formed by Churchill to set fire to Europe and cooperated with the Polish military.

Bibliografia

- Anglim S., *MI(R), GS(R) and British Covert Operations, 1939–42*, „Intelligence and National Security” 2005, t. XX, nr 4.
- Atkin M., *Section D for Destruction. Forerunner of SOE*, Barnsley 2017.
- Bines J., *Poland’s S.O.E. A British Perspective: the Story of the Polish Country Section of the Special Operations Executive 1940–1946 Including the British Military Mission Number Four to Poland 1939*, London 2018.
- Carton de Wiart A., *Happy Odyssey. The Memoirs of Lieutenant-General Sir Adrian Carton de Wiart*, London 1950.
- Ciechanowski J.S., Tebinka J., *Współpraca kryptologiczna. Enigma*, w: *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza podczas II wojny światowej*, t. I: *Ustalenia Polsko-Brytyjskiej Komisji Historycznej*, red. T. Dubicki, D. Nałęcz, T. Stirling, Warszawa 2004, s. 443–461.
- Czarnecka R., *Organizacja Oddziału II Sztabu Generalnego WP (Sztabu Głównego) i jego ekspozytur terenowych w latach 1918–1939*, w: *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Studia i materiały z działalności Oddziału II SG WP*, red. T. Dubicki, t. I, Łomianki 2010, s. 8–50.
- Gubbins C., *Resistance Movements in the War*, „Royal United Services Institution. Journal” 1948, t. XCIII.
- Harrison E.D.R., *Carton de Wiart’s Second Military Mission to Poland and the German Invasion of 1939*, „European History Quarterly” 2011, t. XLI, nr 4.
- Harrison E.D.R., *The British Special Operations Executive and Poland*, „The Historical Journal” 2000, t. XLIII, nr 4.
- Kastory A., *Rozbiór Rumunii w 1940 roku*, Warszawa 2002.
- Kołąkowski P., *Współpraca polskiego wywiadu wojskowego z Secret Intelligence Service w drugiej połowie lat trzydziestych XX w.*, „Dzieje Najnowsze” 2017, nr 2.
- Kornat M., *Polityka zagraniczna Polski 1938–1939. Cztery decyzje Józefa Becka*, Gdańsk 2012.
- Kupliński J., *Polskie działania dywersyjne na Ukrainie Zakarpackiej w 1938 roku*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1996, nr 4.
- Lett B., *SOE’s Mastermind. An Authorized Biography of Major General Sir Colin Gubbins*, Barnsley 2016.
- Linderman A.R.B., *Rediscovering Irregular Warfare. Colin Gubbins and the Origins of Britain’s Special Operations Executive*, Oklahoma 2015.
- Mackenzie W.J.M., *The Secret History of SOE. The Special Operations Executive 1940–1945*, London 2000.
- Mawdsley E., *Piąta kolumna, czwarty rodzaj sił zbrojnych, trzecie zadanie czy drugi konflikt? Stosunek mocarstw alianckich do ruchu oporu*, w: *Ruch oporu w Europie 1939–1945*, red. Ph. Cooke, B.H. Shepherd, tłum. T. Prochenka, M. Wasilewski, Warszawa 2015, s. 29–59.
- Mazur W., *Lot ku burzy. Polska w przygotowaniach mocarstw Zachodu do wojny powietrznej marzec–sierpień 1939 roku*, Kraków 2017.
- Mazur W., *Niebo rozwianych nadziei. Zachodni sojusznicy wobec wojny powietrznej w Polsce we wrześniu 1939 roku*, Kraków 2018.
- Nowak-Kielbikowa M., *Działalność Brytyjskiej Misji Wojskowej w Polsce od 3 do 18 września 1939 r. w świetle dokumentów brytyjskich*, w: *Polska w Europie i świecie w XX stuleciu. Prace ofiarowane Panu Profesorowi Marianowi Leczykowi w 75-lecie urodzin*, red. H. Parafianowicz, Białystok 2001, s. 331–338.
- Nurek M., *Polska w polityce Wielkiej Brytanii w latach 1936–1941*, Warszawa 1983.
- Samuś P., Badziak K., Matwiejew G., *Akcja „Łom”. Polskie działania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP*, Warszawa 1998.

- Seaman M., „*New Instrument of War*”. *The Origins of the Special Operations Executive*, w: *Special Operation Executive. A New Instrument of War*, red. M. Seaman, London 2006, s. 7–21.
- Stafford D., *Wielka Brytania i ruch oporu w Europie (1940–1945). Zarys dziejów Kierownictwa Operacji Specjalnych (SOE) oraz wybór dokumentów*, tłum. Z. Sroczyńska, Warszawa 1984.
- Tebinka J., „*Wielka Brytania dotrzyma lojalnie swojego słowa*”. *Winston S. Churchill a Polska*, Warszawa 2013.
- Watt D.C., *How War Came. The Immediate Origins of the Second World War, 1938–1939*, London 1989.
- Wieliczko M., *Polski przemysł naftowy pod niemiecką okupacją w latach 1939–1945*, Lublin 2001.
- Wilkinson P., Bright Astley J., *Gubbins and SOE*, London 1997.
- Wilkinson P., *Foreign Fields. The Story of an SOE Operative*, London 1997.
- Williamson D.G., *Polski ruch oporu 1939–1947*, tłum. J. Szkudliński, Poznań 2015.
- Zapalec A., *Druga strona sojuszu. Żołnierze brytyjscy w Polsce w czasie II wojny światowej*, Gdańsk 2014.

Biogram: **Jacek Tebinka** – prof. dr hab., historyk i politolog, kierownik Zakładu Historii Najnowszej i Myśli Politycznej Instytutu Politologii Uniwersytetu Gdańskiego. Przedmiotem jego zainteresowań są stosunki brytyjsko-polskie w XX w., rola służb specjalnych w dyplomacji oraz historia zimnej wojny. Autor m.in. książek: „*Wielka Brytania dotrzyma lojalnie swojego słowa*”. *Winston S. Churchill a Polska* (Warszawa 2013); *Uzależnienie czy suwerenność? Odwilż październikowa w dyplomacji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1956–1961* (Warszawa 2010). E-mail: jacek.tebinka@ug.edu.pl.

Biogram: **Anna Zapalec** – dr hab., profesor Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Pracuje w Katedrze Historii Najnowszej Instytutu Historii i Archiwistyki UP. Badania prowadzi nad tematem II wojny światowej w kontekście dziejów Polski, a zwłaszcza nad represjami i zbrodniami popełnionymi w czasie II wojny światowej. Opublikowała m.in. monografię *Druga strona sojuszu. Żołnierze brytyjscy w Polsce w czasie II wojny światowej* (Gdańsk 2014) oraz jest autorką rozdziału pt. „Powiat Złoczów” w książce *Dalej jest noc. Losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski*, red. B. Engelking, J. Grabowski (Warszawa 2018). E-mail: anna.zapalec@up.krakow.pl.